Téma 2.:

- **První románská lyrika**
  - **trubadúrské písně**
  - **milostná poezie – dvorská/ kurtoazní láska**

naše VRL témata

slovesnost

verše <=> žakéři

~~alfabetizace, papír a pergamen~~

9.-10. století

epika

hrdinské zpěvy
dvorská epika

lyrika

dvorská lyrika
lidová lyrika/ písně?

próza

13. století
skupinová či vlastní četba

rytířské eposy
a jejich parodie

exempla, doktrinální literatura
novely

1470
rozšíření knihtisku

román
rytířský
byzantský
pikareskní atd.
pastorální

naše VRL témata

první románské slovesné artefakty

- lyrika v románském (lidovém) jazyce
  - slovesnost
  - lyrika
  - lidový jazyk
  - románský jazyk
- rodí se v době, kdy existuje a cirkuluje latinsky psaná literatura (viz minulá přednáška)

nejen lyrika, ale zároveň také...

- hrdinská epika (přespříští přednáška)
  - chansons de gestes, cantares de gesta
- studentská ironie (žertovnou latinou)
  - vagantská, např. Carmina Burana
- lidová píseň?
  - kolektivního či individuálního původu? khargat (jarchas)?, popěvky dochované ve šp. romancích, ch. de toile aj.
- další?

z doby okolo roku 1100...

- první dochovaná slovesnost epická i **lyrická**
  - písně doprovázené melodií, jejichž texty (a pár melodií) se dochovaly
  - v pozdějším zapsání ze 13.-14. stol.
- tj. první dochovaná románská lyrika s nepopiratelnou estetickou hodnotou (otázka lit. hodnoty jarchas)
  - otázka datace Chanson de Roland a nedochovaných trubadúrských písní nejspíš jen o něco starší či současné

...tzv. trubadúrské písně

Kde? Jak?

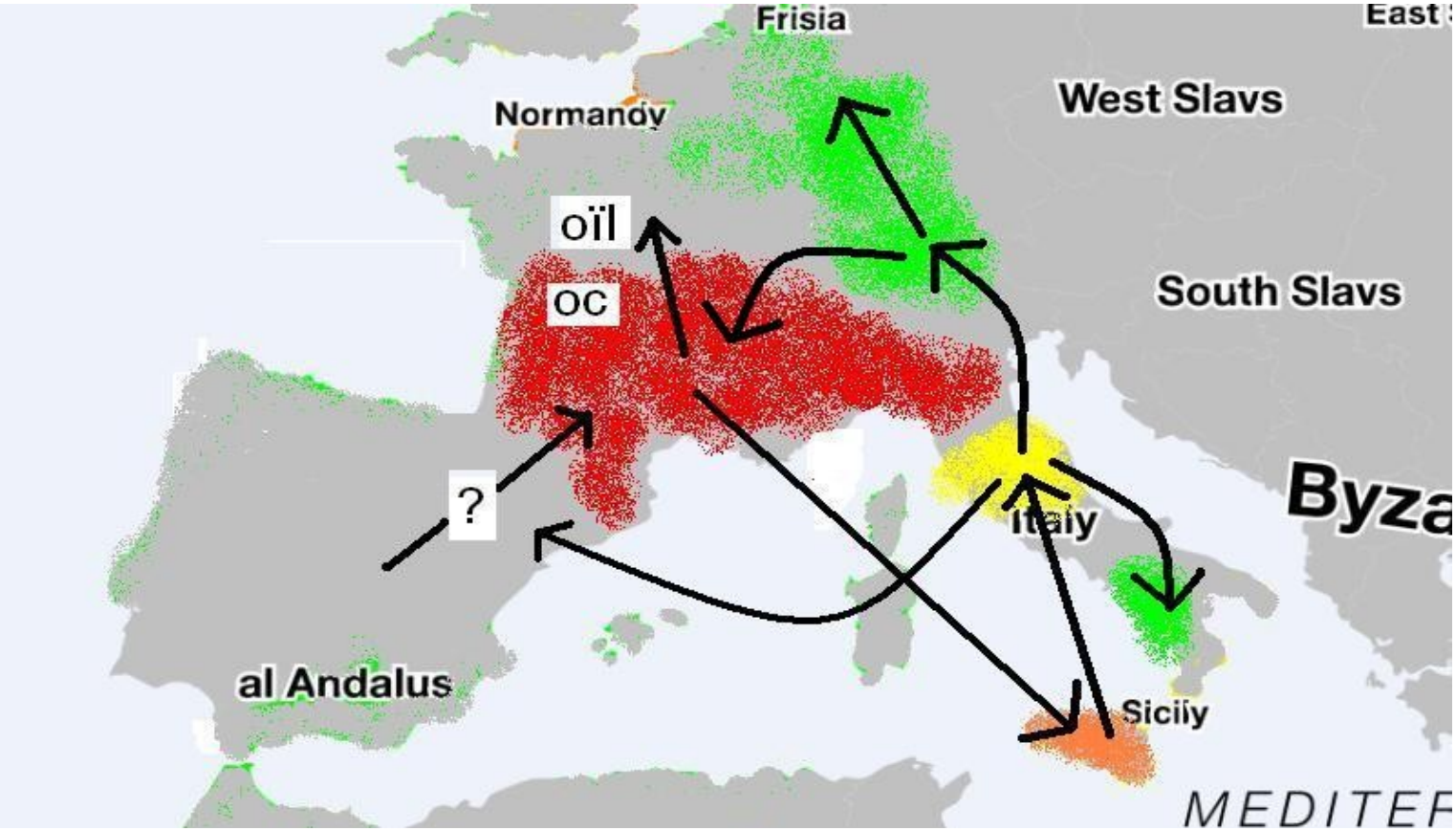
Frisia
East
Normandy
West Slavs
oïl
oc
South Slavs
?
Byza
Italy
al Andalus
Sicily
MEDITER

Kde? Jak?

- jih dnešní Francie, sever Itálie, Katalánsko
  - V minulosti nazývaní jako „provensálští“ trubadúři
  - římská provincie zaalpské Galie zvaná Provincia > dnešní Provence, ale jazykové území oc je větší
  - od oc odvozen starobylý a dnes užívaný termín Occitania
  - galorománská jazyková podskupina *oc*

Kdy? Kdo? Jak?

- móda trvala asi od 1100 do 1300
- první autoři, které známe jménem (ve středověku rarita)
  - trubadúr x žakéř (okc. joglar)
- zpívané písně, určeny k poslechu, některé melodie se dochovaly v zápisech (existují nahrávky, ale jsou to vědecké hypotézy a nelze je ověřit)

Kdy? Kdo? Jak?

- (jelikož písně, tak=) se jejich texty zachovaly **až v pozdějších** rukopisných antologiích (v odborné literatuře se jim obvykle říká francouzsky chansonniers), ty sepisovány a opisovány nejčastěji v Itálii, Katalánsku, ale také v Okcitánii od 13. zhruba do 16. stol.
  - ukázka chansonnieru: Cançoner Gil z poloviny 14. století, dobře zachovalý, na pergamenu

emblematický nejstarší trubadúr

- je Guilhem z Peitieu (1071-1126)
  - dochovaly se skladby

Guilhem [gyljém] z Peitieu [pejtijeu] (1071-1126)

- emblematický proto, že:
  - první s dochovanými písněmi
  - zároveň kuriozně **dnes** jeden z nejoceňovanějších (tj. nejmodernějších)
  - navíc důležitý šlechtic své doby, jeho vnučka Aliénor manželkou nejprve fr. a poté angl. krále (rozdělí léna, nakonec 100letá válka) a její dcery mecenáškami poezie (Marie de Champagne – Chrétien de Troyes)

Guilhem [gyljém] z Peitieu [pejtijeu] (1071-1126)

Vers složím zhola o ničem
nebude o mně, o jiném,
nebude láska, radost v něm,
    ani to ostatní...
vždyť ve spánku jej složil jsem
    za jízdy na koni.

(Farai un vers de dreit nien, 1. sloka)

Guilhem [gyljém] z Peitieu [pejtijeu] (1071-1126)

Farai un vers de dreit nien,
non er de mi ni d'autra gen,
nor er d'amor ni de joven,
    ni de ren au,
qu'enans fo trobatz en durmen
    sus un chivau.

(Farai un vers de dreit nien, 1. sloka)

trubadúrské písně asi 1100 až 1300

- skladby nedatovány, **předpokládá se**, že když 1. trubadúr začal skládat v raném jinošství, mládí? Tak 1100 ?
  (ale otázka nedochovaných skladeb?)
- už za života Guilhema známi další trubadúři a jejich skladby
- kompozice a šíření trub. písní po celé Evropě asi do 1300
  - Proč? Úpadek rytířství? Kataři? Šimon z Monfortu?

trubadúrské písně

- největší vliv na pozdější evropskou lyriku a poezii a literaturu vůbec
  - 1) vytříbenou formou a
  - 2) tématem fin'amors

témata a formy

- velmi složité – jen načrtneme
- různá tematika
  - žertovné, literární hra
  - oslavné či utrhačné (dobová publicistika, v žánru *sirventesu*)
  - milostné x misogynní
- formy/žánry
  - vers (sic), cansó, tensó, partimen, sirventes, sextina, sonet apod.

trobador x joglar

- skládány **trubadúry** (okc. trobador), zpívány/přednášeny **žakéři** (okc. joglar)
- na šlechtických dvorech, na trzích, v hospodách?
  - koexistovaly vedle epiky (chansons de gestes)
  - záhy imitováno fr. truvéry (ve variantách oil), minnesängry (sthněm.)

význam

- pro pozdější poezii a literaturu významní hlavně zpracováním milostné tematiky a vytvořením konceptu tzv. *fin'amors* (*fina amors*)
  - jemná, vytříbená láska
- celý soubor pojmů a konceptů
  - posun od latinské *ars captatoria* (či klerické lásky-nemoci/marnosti) k lásce toužící, obětující, všeobjímající, tak jak ji chápeme dodnes

význam

- toto pojetí od trubadúrů později převzali (a dále modifikovali) sicilští a toskánští básníci a od nich přes francouzskou a španělskou (německou, anglickou...) renesanci až k Máchovi, Seifertovi
  - o tom příští přednáška

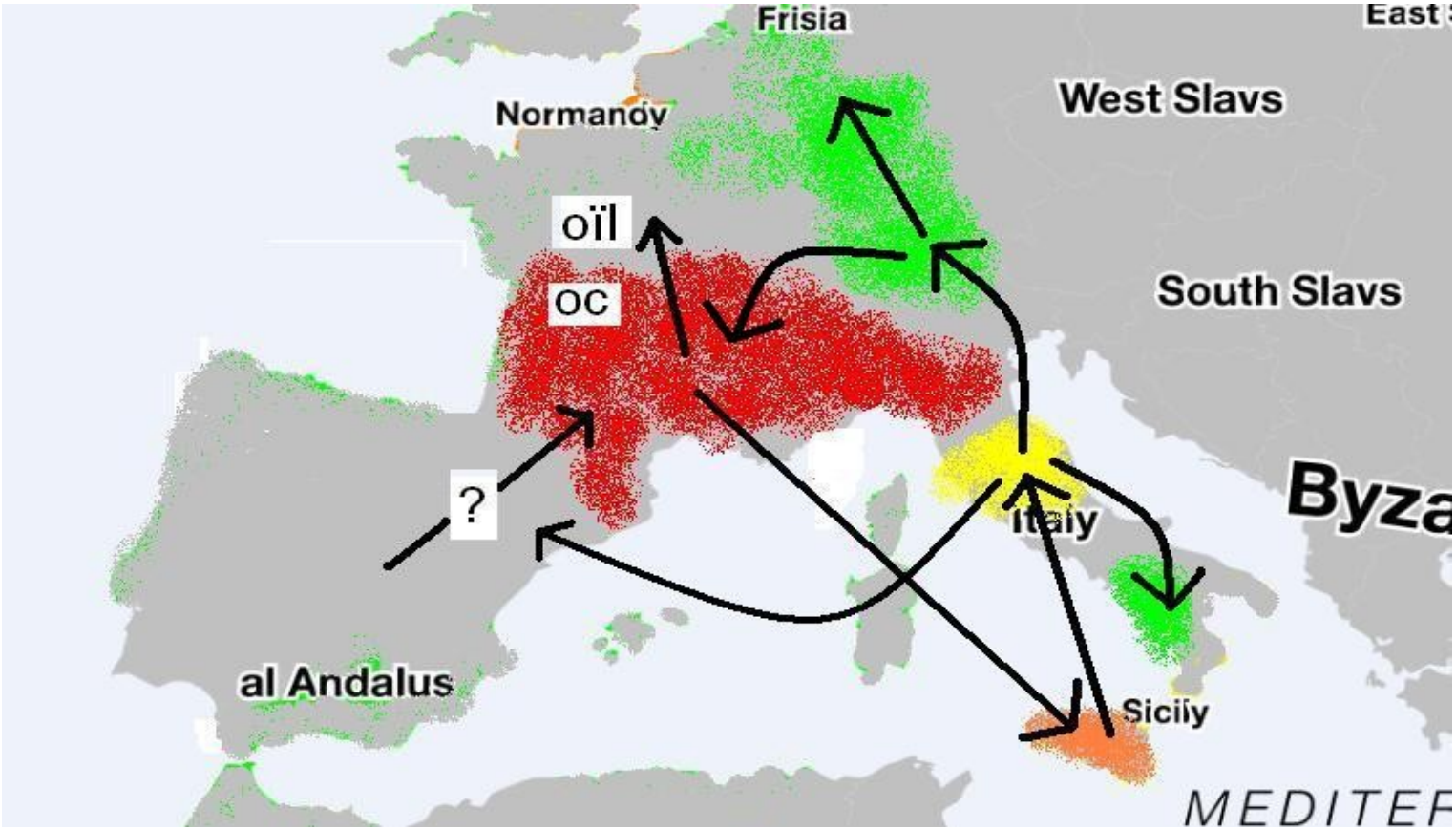
Frisia
West Slavs
Normandy
oïl
oc
South Slavs
?
Italy
al Andalus
Sicily

Fin'amors – novinka v tradici evropské milostné lyriky

Latinská tradice (milostné) lyriky

- **příklad: Gaius Valerius Catullus** ***Carmina*** (54 p.n.l.)

Bohu roven zdá se mi být ten šťastný,

ba i bohy, možno-li, převyšovat,

tobě tváří v tvář kdo se zas a zase

dívá a slyší

pokr.

sladký smích tvůj zvonit. Mne nebohého

smyslů všech to zbavuje: na tebe-li

pohlédnu jen, Lesbie, hlasu nejsou

mocna má ústa,

jazyk vázne strnule, lehký žár mi celým tělem probíhá, divné znění

s šumem v sluch mi proudí a temný závoj

zastírá zraky ---

pokr.

nečinnost tě, Catulle, chorým činí,
nečinností příliš tvá bujnost roste,
nečinnost i krále i kdysi šťastná
zničila města!
(přel. O. Smrčka)

láska jako opak povinnosti a činorodosti

- Milostná poezie jako vyjádření pocitů libosti, roztouženosti, okouzlení, ohromení
- „nečinnost“ je netolerovanou modifikací římského *otium* (tedy nečinnosti občanské, využívané k činnosti duchovní, literární), jejím důvodem je láska, a tím tedy ničí *občanskou ctnos*t

láska jako hra a zábava

Catullus (k Lesbii)

Da mihi basia mille, deindi centum,
Dein mille altera, da secunda centum,
Dein usque altera millia, deinde centum...

Carmina VIII

Již tě nemiluje. Ty se opanuj a také ji nechtěj,

nepronásleduj toho, jenž prchá, zbav se neštěstí;

však s pevnou vůlí vydrž.

Buď sbohem, dívko. Catullus je již pevný,

již po tobě netouží ani nehledá tvé pohrdání.

(prozaický doslovný překlad)

starořímské ars captatoria

- láska jako pouhá zábava, lov žen a jejich přízně
- v římské společnosti nemá žena mnoho zákonných práv, podléhá muži
- láska je jako jeden ze zdrojů rozkoše (jídlo, hry, umění...)
  - a tu přináší jen láska opětovaná, naplněná

Carmina VIII

Nunc iam illa non uolt: tu quoque impotens noli,

nec quae fugit sectare, nec miser uiue;

sed obstinata mente perfer, obdura.

Uale puella. Iam Catullus obdurat,

nec te requiret nec rogabit inuitam.

trubadúrské pojetí odlišné...

Jaufré Rudel (...1147...)

III

Pro lásku Boží [5] požádám
ji – šťasten – o přístřeší v dáli;
a strpí-li to, setrvám
jí nablízku, příchozí z dáli.
Vzdálený přítel, dovolí-li,
přistoupí blíž [6] a hovor milý [7]
mu vrátí mír a zchladí skráň.

IV

Smuten i vesel [8] zpět se dám,
pokud ji spatřím, lásku v dáli!
Žel, nevím, kdy ji uhlídám,
neb její země leží v dáli. [9]
Tolik cest lidské kroky mýlí,
a nikdo neví, dorazí-li…
Jak Bůh si přeje, tak se staň!

V

Slast jiné lásky nehledám,
mou radostí buď láska v dáli! [10]
Je nejkrásnější ze všech dam
a nemá rovné blízko, v dáli!
Pro zjev tak ryzí, ušlechtilý,
nechať jsem třeba, pošetilý,
zajatcem saracénským zván! [11]

Přel. Jiří Pelán pro PLAV, 2013/05-06
(www.svetovka.cz)

V

Ja mais d'amor no•m jauziray
Si no•m jau d'est'amor de lonh,
Que gensor ni melhor no•n sai
Ves nulha part, ni pres ni lonh;
Tant es sos pretz verais e fis
Que lay el regn dels Sarrazis,
Fos hieu per lieys chaitius clamatz!

trubadúrská láska jako...

- nadřazenost milé
  - bude se dále vyvíjet v Itálii až v její zbožštění
- slast z utrpení z neopětované lásky
  - v antice by bylo nepochopitelné, snad vliv arabské poezie? Mučedníci lásky
- cit, který zušlechťuje
  - stálost v lásce a sebeodříkání přináší osobní zušlechtění
- vazalská služba
  - zamilování prožívané jako služba lennímu pánovi, za tuto službu náleží odměna
-

láska jako... nemoc

- Guilhem de Peitieu, *Farai un vers de dreit nien*, sloka 4

  Malautz soi e cre mi morir,

  E re no sai mas quan n'aug dir.

  Metge querrai al mieu albir,

  E no.m sai cau:

  Bos metges er si.m pot guerir,

  Mor non, si.m mau.

láska jako... nemoc

- Guilhem de Peitieu, *Farai un vers de dreit nien*, sloka 4

  Nemocný jsem, snad smrtelně,

  a vím jen to, co řeknou mně.

  Snad najdu na to lékaře,

  je-li však takový.

  Zdraví-li dá, pak dobrý je,

  špatný, když přitíží.

láska jako... vazalství

- Bernart de Ventadorn, *Can vei la flor, l'erba vert e la folha,* sloka 2 a 6

Forsa d'amor m'i fai far vassalatge.

(…)

Qu'eu sui sos om liges, on que m'esteya,

Si que de sus del chap li ren mo gatge !

Mas mas jonchas li venh a so plazer,

E ja no.m volh mais d'a sos pes mover,

Tro per merce.m meta lai o.s despolha.

láska jako... vazalství... ale

- Bernart de Ventadorn, *Can vei la flor, l'erba vert e la folha,* sloka 3

  Mas en amor non a om senhoratge,

  E qui l'i quer, vilanamen domneya,

  Que re no vol amors qu'esser no deya.

  Paubres e rics fai amdos d'un paratge!

  Can l'us amics vol l'autre vil tener,

  Pauc pot amors ab ergolh remaner,

  Qu'ergolhs dechai e fin' amors capdolha.

v čem nová?

- Zcela nové pojetí ženy a vztahu muže s ženou
  - Žena už není jen “nádobou špatnosti”, zatížena biblickým dědičným hříchem, nýbrž nabývá atributy světic (později dojde až ke tzv. nariánské lyrice – oslavě Panny Marie jako milované)
    - Je obdivována a uctívána se zaujetím podobným náboženskému

Fina amors (fin'amors)

- Stále debatovaná interpretace, ale patrně naprosté novum v evropské poezii
  - Ani Catullus, Propertius, Ovidius, ani středověcí latinští básníci neznají koncept této “vytříbené lásky”
- Radost z milostného utrpení (i z neopětované lásky), nadřazenost dámy, milostná služba...

Odkud se vzala?

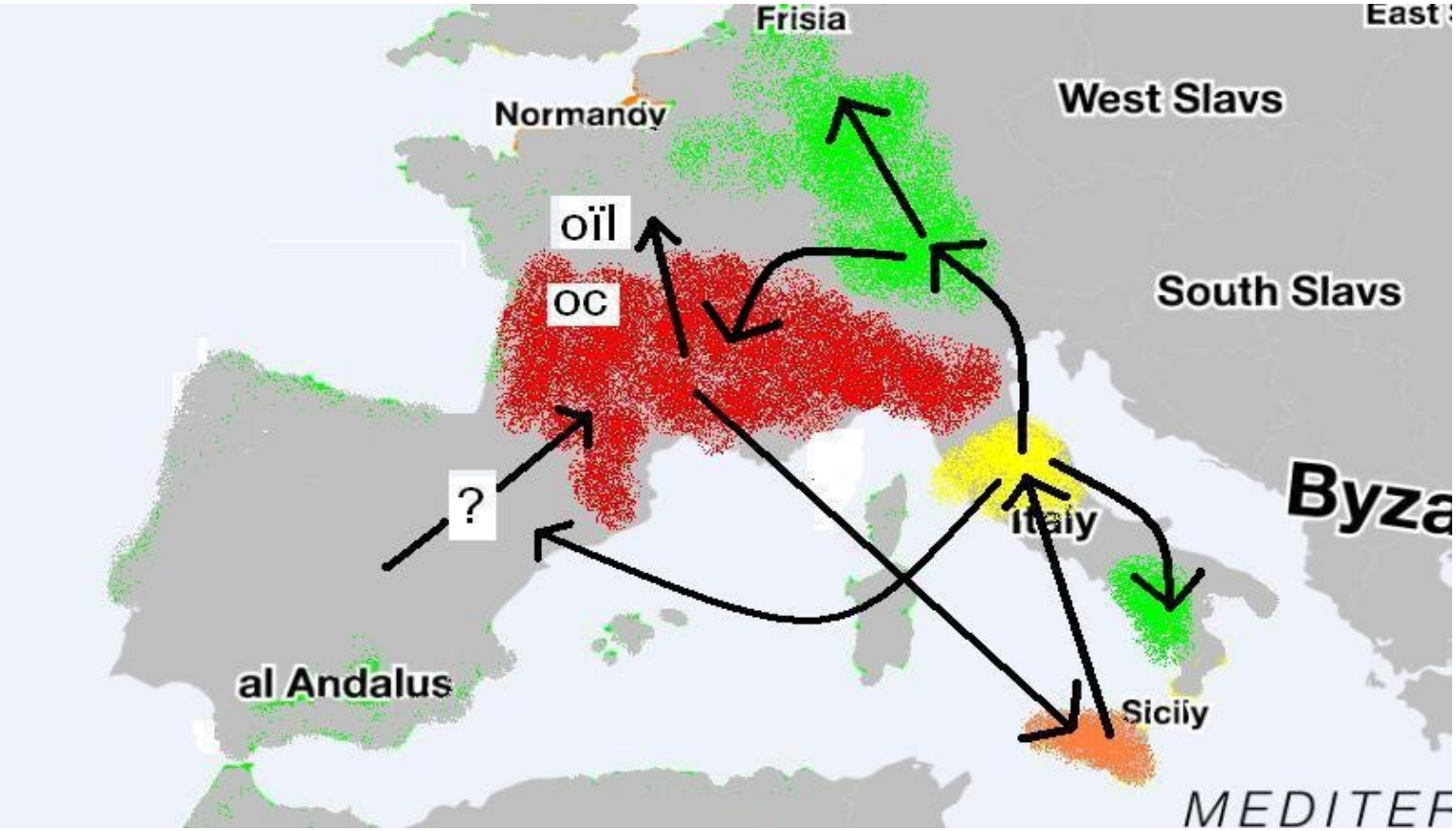

vzduchoprázdno?

- počátek románské literatury, ale ta nevznikla ve vzduchoprázdnu
  - Od římských dob bez přerušení existovala literatura v latině
    - Ačkoli tato v období od zániku Západořímské říše do rozvoje lidových literatur především na jednom pólu náboženská a na opačném studentsky/klericky ironická, parodická
      - Často v obou žánrech psali titíž autoři

možná východiska

- Středověká latinská literatura
- Lidová píseň
- Arabská dvorská poezie
- keltská/bretonská látka
  - Epika, lyrika, próza bardů

literární provoz

- Od 11. století v Okcitánii (jih dnešní Francie)
  - Trubadúři (okc. trobadors)
  - Pak do jazyka oil > truvéři
  - Posléze do starohornoněmčiny > minnesangři
  - V Okcitánii konec fungování na konci 13. století (tj. 200 let), jinde doznívá později

etymologie

- Nepovažovali se za poety a své skladby za poezii
  - to vyhrazeno Antice
  - proto trobar (lat. Invenio, najít, hledat, it. trovare, fr. trouver)

umělá lyrika - trobar

- První rozsáhlé dochované skladby (PÍSNĚ!!!) v lidovém jazyce a navíc **dodnes vzor básnického lyrismu**
- trubadúři (okc. trobadors)
  - od počátku tak formálně dokonalá a rafinovaná, jak je to možné?
  - Vedle toho, že jsou... je jejich největším přínosem vytvoření (nebo přetlumočení) nového vnímání lásky k ženě (**fin'amors**)

Fin'amors

- Přináší základní motivy a situace evropské milostné poezie užívané dodnes
- Je to zárodek pozdější kurtoazie (Chrétien de Troyes mj.)
- Je to kořen společenských norem chování mezi mužem a ženou (dodnes)

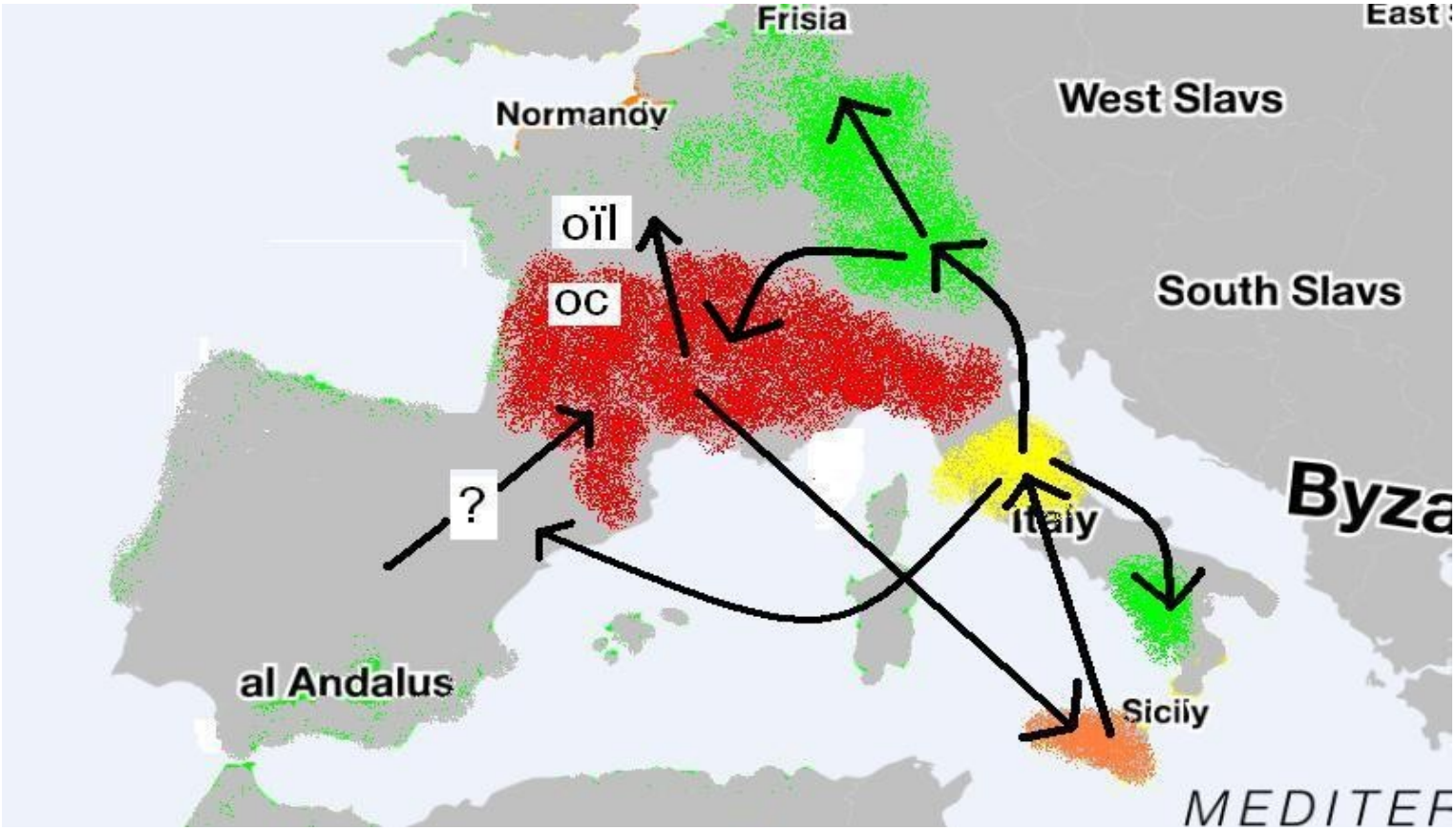
Frisia
West Slavs
Normandy
oïl
oc
South Slavs
?
Italy
al Andalus
Sicily

Truvéři a minnesäng

- Trobar i se svou kazuistikou fin'amors se šířilo po šlechtických i královských dvorech celé Evropy
  - A vyvolalo vlnu následovníků (buď v okc. nebo v domácím jazyce)
    - Italští, katalánští trubadúři v okc.
    - Truvéři (fr. trouvèrs), minnesängři
- Až do Čech
  - Český král Václav II. (1271-1305) autorem minne písní

Kde studovat?

- CECCHI – SAPEGNO, *Storia della Letteratura Italiana*, sv. I-II, Garzanti, 1970 (1965).
- ALBORG, *Historia de la literatura española*, sv. I, Gredos, 1986 (1966).
- RIQUER, Martín de, *Los Trovadores*, sv. I-III, Barcelona, 1975.

Ústav romanistiky
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

kurz: Vývoj románských literatur
rok: 2012/2013
přednáší: Josef Prokop

http://uro.ff.jcu.cz